

Απομνημονεύματα

Τις προσπάθειες μιας γυναίκας στα Επτάνησα του 19ου αιώνα για μόρφωση και ατομική ελευθερία αφηγείται η **Ζακυνθινή Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου** σε ένα προσωπικό κείμενο που κυκλοφορεί σε νέα χρηστική έκδοση

Πρόδρομος του φεμινισμού

ΤΗΣ ΛΑΜΠΡΙΝΗΣ ΚΟΥΖΕΛΗ

«**Σ**ήμερα εις τας 26 του Ιουνίου 1831, τελειώνω το ένα μέρος της ιστορίας μου, το δε άλλο μέρος θέλω το γράψω εις το γήρας...». Ζακυνθος, ακριβώς 190 χρόνια πριν. Η αρχοντοπούλα **Ελισάβετ Μουτζάν** (1801-1832), παραμονές του γάμου της με τον **Νικόλαο Μαρτινέγκο**, καταγράφει σε ένα εξομολογητικό κείμενο την έως τότε ζωή της. Είναι τριάντα ετών κι έχει πασχίσει επί χρόνια να αποφύγει τον γάμο. Φύση αισθαντική, ρομαντική, με μεγάλη φαντασία, η Ελισάβετ φλέγεται από έρωτα για τα γράμματα και τη γραφή, και αυτόν τον έρωτα εξιστορεί στην **Αυτοβιογραφία** της που κυκλοφορεί τώρα σε νέα έκδοση (Μετάιχμιο, 2021) με εισαγωγή της δημοσιογράφου **Κατερίνας Σχινά**.

Αυτοδίδακτη και πολυγλωσσότατη

Κόρη ενός από τους επιφανέστερους άνδρες του νησιού, η Μπέτα σε ηλικία οκτώ ετών είναι ακόμη αναλφάβητη. Η μητέρα της, φοβούμενη μη μείνει η κόρη της «τελείως αγράμματη», επιχειρεί να τη διδάξει ανάγνωση, χωρίς επιτυχία. Ο σεβάσμιος περὶς **Γεώργιος Τσουκαλάς** που θα πάρει τη σκυτάλη θα εμπνεύσει στη μικρή μαθήτρια εμπιστοσύνη στις δυνάμεις της και πάθος για γνώση. Αφού κατακτήσει τα ελληνικά, η Μπέτα θα αρχίσει μόνη της να μαθαίνει ιταλικά από το δημοφιλές ηθικοδιδασκικό ανάγνωσμα **Fior di virtù** (**Άνθος Χαρίτων**), διαβάζοντας, στη διγλωσση έκδοση, το ιταλικό κείμενο και ύστερα την ελληνική μετάφραση. «Εμάνθανον πολλά εύκολα», θα σημειώσει. Ο προοδευτικός ιερομόναχος **Θεοδόσιος Δημάδης**, ερχόμενος από την Κωνσταντινούπολη για να διδάξει στο Δημόσιο Σχολείο της Ζακύνθου, θα τη διδάξει κατ' όγκον τους **Λόγους του Χριστοστόμου**, τους **Νεκρικούς διαλόγους του Λουκιανού** αλλά και αριθμητική. Παράλληλα, η Ελισάβετ δοκιμάζει τις ικανότητές της στη γραφή συνθέτοντας μύθους στο πρότυπο του Αιούδου. Τον Δημάδη θα διαδεχθεί αργότερα ο βαρετός περὶς **Βασίλειος Ρομάντζας**, ενώ στην πατρική βιβλιοθήκη θα διαβάσει, μεταξύ άλλων, **Ομηρο**, **Ηθική Φιλοσοφία**, **Λογική**, **Ρητορική** αλλά και το **Δεκαήμερο του Βοκκάκιου**. Αυτοδίδακτη, θα κατακτήσει αργότερα και τα γαλλικά, και θα συνθέσει κείμενα και στις τρεις γλώσσες. Επιστολές, μύθοι και διάλογοι εντάσσονται στην αυτοβιογραφική της αφήγηση, δίνοντας σαφή εικόνα των δεξιοτήτων, της παραγωγικότητας και του συγγραφικού πάθους της, που περιλάμ-

βάνει είκοσι δύο και πλέον δράματα, σίχους, μεταφράσεις αλλά και μία οικονομική μελέτη, ανέκδοτα στη διάρκεια της ζωής της.

Μεταθανάτιες εκδόσεις

Ένας νεανικός έρωτας για έναν ποπολάρo, που εικάζεται από τον μελετητή **Κ. Πορφύρη** ότι καταπνίγηκε από την οικογένειά της, αλλά και οι δυστυχίες των παντρεμένων γυναικών, όπως τις ακούει στο περιβάλλον της, την κάνουν να στρέφεται προς την ιδέα του μοναστικού βίου, και θα προσπαθήσει επί μία δεκαεπταετία να πείσει τους γονείς της να της επιτρέψουν να κλειστεί σε μοναστήρι. Θα επιχειρήσει μάλιστα κάποια στιγμή να δραπέτευσει από το σπίτι με σκοπό να οδηγηθεί σε μοναστήρι στη Βενετία. Στο τέλος, παραιτείται και δίνει τη συγκατάθεσή της να παντρευτεί. Το δεύτερο μέρος της ιστορίας της δεν θα γραφτεί ποτέ. Θα πεθάνει σε ηλικία τριάντα ενός ετών, από επιπλοκές στη γέννα. Την αυτοβιογραφία της εκδίδει, με περικοπές, το 1881 ο γιος της **Ελισαβέτος Μαρτινέγκος**, μαζί με δικά του ποιήματα. Ο Ζακυνθινός ιστοριοδίφης **Ντίνος Κονόμος**, διευθυντής του περιοδικού **Επανάστακά Γράμματα**, την ξαναδημοσιεύει το 1947, δημιουργώντας ενδιαφέρον γι' αυτήν τη Ζακυνθινή λογία που ο Κ. Πορφύρης αποκάλυψε, στη δική του έκδοση της αυτοβιογραφίας (Διγενής, 1956), «πρώτη ελληνίδα πεζογράφου». Τα σωζόμενα έργα της,

όσα από τα κατάλοιπα του αρχείου της πρόλαβε να δημοσιεύσει ο Κονόμος, προτού το αρχείο καταστραφεί στην πυρκαγιά των σεισμών του 1953, θα συγκεντρώσει και θα εκδώσει το 1965 ο **Φαίδων Μπουμπουλίδης**. Εκτοτε, η Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου θα απασχολήσει ποικιλοτρόπως τους μελετητές. Κάποιοι θα ασχοληθούν με το σωζόμενο θεατρικό της έργο και τις διαφωτιστικές ιδέες που εκφράζει (**Βάλτερ Πούχνερ**, **Αννα Ταμπάκη**), κυρίως όμως θα απασχολήσει η προσωπική της αφήγηση στο πλαίσιο των συζητήσεων για τη γυναικεία γραφή (**Σοφία Ντενίσση**) και τον αυτοβιογραφικό λόγο (**Ράνια Πολυκανδριώτη**). Τους άδονες ενδιαφέροντος θα αναδείξει μεθοδικά στην εξαιρετική φιλολογική του έκδοση, εφάντημένη από καιρό, ο **Βαγγέλης Αθανασόπουλος** (Ωκεανίδα, 1997).

Χρηστική έκδοση

Το γλαφυρό κείμενο της αυτοβιογραφίας, γραμμένο σε πρώτο πρόσωπο, στη δημοτική, με στοιχεία του Ζακυνθινού ιδιώματος, εκφράσεις της λόγιας και της εκκλησιαστικής γλώσσας αλλά και ιταλικές λέξεις, γίνεται τώρα πάλι διαθέσιμο σε νέα χρηστική έκδοση για το ευρύ κοινό, η οποία αξιοποιεί τις προηγούμενες εκδόσεις. Η **Κατερίνα Σχινά**, στην κατατοπιστική εισαγωγή της, εντάσσει το έργο στην τρέχουσα εκδοτική συγκυρία: στην επέτειο των δικαιοσύνης χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση και στην ανανεωμένη συζήτηση για τα δικαιώματα των γυναικών. «Ακουσα το αίμα μου να ζεσταίνεται, επεθύμησα από καρδιάς να ήθελεν ημωρόν να ζωοτό άρματα», γράφει η Ελισάβετ μόλις φτάνουν στη Ζακύνθο τα νέα για το ξέσπασμα της Επανάστασης. Ωστόσο, οι τοίχοι του σπιτιού και τα μακριά φορέματα της γυναικείας εκδοχής δεν της επιτρέπουν να τρέξει στο πλευρό των αγωνιστών. Τα ιστορικά γεγονότα του Αγώνα αλλά και ο εθνικός και κοινωνικός αναβρασμός των Επτανήσων, που περνούν από τα χέρια των Γάλλων στα χέρια των Αγγλων στα χρόνια εκείνα, επιδερμικά απασχολούν την αφήγησή της. Εκείνο για το οποίο η ίδια επιθυμεί διακαώς να αγωνιστεί είναι «να μεταγλωττίσω εις το απλόν πολλά ψυχροφελή συγγράμματα, και να τα κάμω να τυποθούν προς κοινήν ωφέλειαν, και προς εκδίκην μου μνημόσυνον», να βάλει «εις χρήσιν εκείνην την αρχίνοναν, την οποίαν ο μεγαλόδυναμος Θεός ηθέλησε να μου χαρίσιν». Αναζητεί αναγνώστες και κριτικούς των κειμένων της στο οικογενειακό και στο φιλικό περιβάλλον της και απευθύνεται διαρκώς σε έναν ιδεατό αναγνώστη στον οποίο, αφηγώνταςται παρακαταθήκη την αυτοβιογραφία της, μεταδίδει τις αξίες του Διαφωτισμού – τη σημασία της παιδείας, του ορθού λόγου ως μέσου κυριαρχίας των παθών στην πορεία προς την αρετή και της προσοχής στο κοινωνικό σύνολο – αξίες που παραμένουν και σήμερα ενεργές.

Στην αυτοβιογραφία της αφηγείται την ατομική της περιπέτεια, προβάλλει τη λαχτάρα μιας γυναίκας της συστηρητικής κοινωνίας των Επτανήσων του 19ου αιώνα για μόρφωση και απελευθέρωση από τους περιορισμούς της σκεπτικής πατρικής οικίας – «Εις όλην την Ευρώπην είναι ελευθερία εις τας γυναίκας, και το βάρβαρον ήθος της Ζακύνθου, που κρατά τας κοπέλλας κλεισμένες είναι από όλους μιστόν» –, μια αναζήτηση που τοποθετεί δικαίως τη συγγραφέα στις προδρομικές μορφές της φεμινιστικής σκέψης στην Ελλάδα.

Η έκδοση κάνει προσήτη σε ένα γενικό κοινό την ιστορία της Μουτζάν-Μαρτινέγκου δίνοντας τα απαραίτητα περικειμενικά στοιχεία για την κατανόηση του κειμένου. Χρησιμότερο θα ήταν ωστόσο το γλωσσάρι αν, αντί των γνώμων **νιώθω** (αντλαμβάνομαι), **στράτα** (δρόμος), **τελείως** (παντελώς), συμπεριλαμβανόταν σε αυτό λιγότερο οικείες λέξεις στο σύγχρονο κοινό, όπως τα **ασπασίως** (ευχαρίστως), **σπαρτζώ** (ταξιδεύω) και το υπέροχα κροταλιστό και εικονοποιητικό **καπακίζω** (συλλαβίζω), με το οποίο αρχίζει βήμα βήμα η πορεία της Ελισάβετ στην ανάγνωση και στη γραφή.

Προσωπογραφία της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου από τον Νικόλαο Καντούνη (1832)

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΟΥΤΖΑΝ ΜΑΡΤΙΝΕΓΚΟΥ
Αυτοβιογραφία

Εισαγωγή Κατερίνα Σχινά. Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2021, σελ. 160, τιμή 7,99 ευρώ

Φύση αισθαντική, ρομαντική, με μεγάλη φαντασία, η Ελισάβετ φλέγεται από έρωτα για τα γράμματα και τη γραφή, και αυτόν τον έρωτα εξιστορεί στην αυτοβιογραφία της